

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА (МОВНА КОМУНІКАЦІЯ) ЯК ОСНОВА ОПАНУВАННЯ ЗАСОБІВ ЮРИДИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

© Чернобай О. Л., 2015

Одним із наслідків впливу на сучасний світ процесів глобалізації та інформатизації, бурхливого розвитку інформаційних і комунікаційних технологій є формування сучасного інформаційного суспільства, в якому знання й інформація стають ключовими ресурсами державного і суспільного розвитку. Протягом усієї історії людства інформація розглядалася як важливий військовий, політичний, економічний, соціологічний чинник, що значною мірою зумовлював поступ держави, суспільства, а також прогрес кожного його члена. Володіти певною інформацією означало мати впевненість у вирішенні важливих суспільних проблем. Здатність індивідуума збирати, накопичувати, трансформувати й передавати інформацію стала визначальною у формуванні його як істоти соціальної, як особистості, наділеної інтелектом, креативністю. Саме ця здатність дала змогу передавати досвід і знання з покоління в покоління, що забезпечувало суспільний прогрес. Соціальна взаємодія окремих людей соціальних груп, соціуму загалом ґрунтується передусім на обміні інформацією.

Ключові слова: комунікація, юридична комунікація, риторична традиція, риторика, соціальна психологія.

Е. Л. Чернобай

КОММУНИКАТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА (ЯЗЫКОВАЯ КОММУНИКАЦИЯ) КАК ОСНОВА ОВЛАДЕНИЯ СРЕДСТВАМИ ЮРИДИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

Одним из последствий влияния на современный мир процессов глобализации и информатизации, бурного развития информационных и коммуникационных технологий стало формирование современного информационного общества, в котором знание и информация становятся ключевыми ресурсами государственного и общественного развития. В течение всей истории человечества информация рассматривалась как важный военный, политический, экономический, социологический фактор, который в значительной степени предопределял продвижение государства, общества, а также прогресс каждого его члена. Владеть определенной информацией значило быть уверенным в решении важных проблем общественного характера. Способность индивидуума собирать, накапливать, трансформировать и передавать информацию стала определяющей в формировании его как существа социального, как личности, наделенной интеллектом, креативностью. Именно эта способность дала возможность передавать опыт и знание из поколения в поколение, которая обеспечивало общественный прогресс. Социальное взаимодействие отдельных людей социальных групп, социума в целом основывается прежде всего на обмене информацией.

Ключевые слова: коммуникация, юридическая коммуникация, риторическая традиция, риторика, социальная психология.

ROLE CULTURE OF COMMUNICATION IN PROFESSIONAL ACTIVITIES OF LAWYERS

One of consequences of influence on the modern world of processes of globalization and informatization, rapid development of information and of communication technologies there is forming of modern informative society, in that knowledge and information become the key resources of state and public development. During all history of humanity information was examined as a military, political, economic, sociological factor, that predetermined advancement of the state, society, and also progress of every his cock largely, is important. To own certain information meant mother confidence in the decision of important problems of public character. Ability of individuals to collect, to accumulate, to transform and pass information became qualificatory in forming of him as a creature social, as the personality, provided with an intellect, creativity. Exactly this ability gave an opportunity to pass experience and knowledge from a generation in a generation that provided public progress. Social co-operation of separate people of task forces, society on the whole is base on foremost exchange information.

Key words: communication, legal communication, rhetorical tradition, rhetoric, social psychology.

Для ефективного опанування засобів і механізмів комунікації правникам потрібні знання не лише з теорії мовної комунікації (комунікативної лінгвістики), а й, так би мовити, з азів мовознавства. Вживаючи низку понять, на історичних аспектах їх походження, на обумовленості їхньої інтерпретації у конкретних контекстах не акцентують. Крім того, доцільно також розкрити взаємозв'язок теорії комунікації з різними галузями гуманітарних знань, а також її вплив на спрямованість досліджень у лінгвістиці, юриспруденції та інших науках.

Постановка проблеми. Уся діяльність працівників відбувається у межах правового регулювання. Вже під час планування, окреслення цілей кожен юрист подумки здійснює зіставлення своїх майбутніх дій із нормами чинного законодавства, які регламентують ці дії. Ефективність юридичної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки чітко і ясно сформульовані її цілі. Вивчення практичного досвіду юристів свідчить про можливість формування цілей як з погляду отримання результатів, які в перспективі плануються, так і з погляду процесу діяльності, в який залучено правників. Окрім того, варто враховувати всі наявні альтернативи (версії) досягнення цілей. Постановка цілей сприяє як індивідуальному, так і колективному характеру юридичної діяльності.

Мета статті полягає у дослідженні комунікативної лінгвістики як основи опанування засобів юридичної комунікації.

Стан дослідження. Питання комунікації в правовій діяльності порушено у працях В. Г. Андросюка, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєва, В. Л. Васильєва, М. В. Костецького, В. М. Розіна, Г. О. Юхновця та ін. Зауважимо, що, приділяючи значну увагу психологічному забезпеченню професійної підготовки правників, науковці все ж не розглядають комунікативну культуру як безпосередній і доволі важливий чинник професіоналізації. Натомість (безперечно, цілком слушно) більше уваги звертають на оволодіння базовими знаннями, на засвоєння й пізнання елементарних поняттєвих категорій у цій ділянці правознавства, а також юридичної психології, що у масштабно ширших обсягах передбачено досягнути під час вивчення відповідних курсів.

Виклад основних положень. Вивчення мовної комунікації (комунікативної лінгвістики) значною мірою ґрунтується на загальній теорії комунікації.

Теорія комунікації – галузь наукових досліджень, яка вивчає універсальні механізми та закономірності інформаційного обміну в природі й суспільстві.

Перші паростки цієї галузі з'явилися наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст., однак досі ця наука вважається не цілком сформованою. Термін “теорія комунікації” вперше вжили електротехніки, які займалися математичним аналізом сигналів. Зародження науки теорії комунікації пов'язують із публікаціями американських математиків К. Шеннона і Н. Вінера. Протягом ХХ ст. інтерес суспільства до вивчення проблем комунікації постійно зростає, що було зумовлено насамперед науково-технічним прогресом, упровадженням нових технологій. Час від часу комунікація опинялась в центрі уваги публічних дебатів про демократію, а також пропаганди, мас-медіа, поп-культури та міжособистісних відносин.

На початку ХХ ст. комунікація як формальна категорія знань насамперед асоціювалася із комерційними та військовими перевезеннями. З виникненням і поширенням електронних засобів зв'язку комунікацію почали розглядати як передавання інформації за допомогою технологічних каналів. Із часом її дедалі частіше визначали як інтерактивний процес, спрямований на здійснення важливих функцій у різних сферах суспільного життя.

У 70–80-ті роки ХХ ст. теорія комунікації перебувала під впливом різноманітних наукових традицій та напрямів. Вона увібрала і трансформувала чимало ідей лінгвістів, антропологів, соціологів, психологів, філософів, юристів і почала розвиватися як міждисциплінарна галузь, предмета досліджень якої не визначено однозначно. До речі, є багато підходів до її вивчення. Так, сучасний американський учений Джеймз Андерсон у книзі “Комунікативна теорія: епістемологічні основи” (1996) проаналізував понад 240 концепцій теоретичного обґрунтування комунікації. Інший американець – Р. Крейг виділив сім традиційних напрямів у теорії комунікації, які найбільше вплинули на її розвиток: риторичний семіотичний, феноменологічний, кібернетичний, соціопсихологічний, соціокультурний, критичний. Очевидно, з цими напрямками (традиціями) варто ознайомитися, оскільки вони певною мірою дотичні до проблем, які розглядає філософія права, а також пов'язані з основами комунікативної культури правника.

Риторична традиція. Пов'язана з мистецтвом ораторської майстерності, яке зародилося у Давній Греції, – риторикою.

Риторика (з грец. *rhetorike* – мистецтво красномовності) – теорія, методика і практичне мистецтво красномовності.

Одним із головних соціальних факторів, що сприяли цьому процесу, було зародження інституту лідерства в цивілізованій формі, а також діяльність давньогрецьких філософів Платона, Арістотеля, Демосфена, давньоримського оратора Цицерона та ін. За Цицероном, ораторське мистецтво мало три призначення: вчити, усолоджувати та спонукати. Арістотель вважав, що завданням риторики є не переконання в кожному окремому випадку, а пошук способів переконання.

Саме від класичної риторики перейнято ідею, що комунікацію можна вивчати та розвивати як практичне мистецтво дискурсу (мовлення). Вона розглядала проблеми комунікації як соціальні явища, що потребують колективної розсудливості й можуть бути розв'язані за допомогою красномовності з метою переконання аудиторії.

Для теорії комунікації важливі загальні положення риторики про впливову силу слів, цінність тверезого судження, можливість удосконалення практики мовлення, а також про те, що слова не є вчинками, а зовнішній ефект не є реальністю; що не можна ототожнювати стиль і зміст, погляди та істину. Теорія комунікації запозичила частину термінології з риторики, зокрема такі терміни, як “мистецтво”, “метод”, “комунікатор”, “аудиторія”, “стратегія”, “логіка” тощо.

Семіотична традиція зумовлена широкою популярністю знакової теорії, яка є основою семіотики.

Семіотика (з грец. *semeiotikos* – знаковий) – наука про знаки і знакові системи.

Основне поняття семіотики – “знак”, який визначають як матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, що в процесі пізнання та спілкування слугує заміном іншого предмета і який

застосовують для отримання, зберігання, перетворення й передавання інформації. Поняття “знаковість” використовували стоїки (вказували на двосторонню сутність знака), а також філософ і єпископ Гіппонський Аврелій Августин, англійський філософ Джон Локк, німецький філософ і лінгвіст Вільгельм фон Гумбольдт, український мовознавець Олександр Потебня, російські лінгвісти Пилип Фортунатов, Іван Бодуен де Куртене та ін. Засновниками семіотики вважають американського філософа і логіка Чарльза Пірса і швейцарського лінгвіста Фердинанда де Соссюра, які наприкінці XIX ст. незалежно один від одного сформулювали загальні принципи семіотики як науки про знаки (Ч. Пірс намагався створити особливий варіант математичної логіки, т. зв. чистої (умоглядної) граматики; а Ф. де Соссюр – визначити змістовий, предметний аспект різних знаків). Вагомим внеском у розвиток семіотики стали праці американського філософа Чарльза Моріса, в яких він інтерпретував мову як цілеспрямовану поведінку, впровадив поняття “знакова ситуація”, а також виокремив три рівні семіотики: семантику (відношення знака і референта, або об’єкта, позначеного знаком), синтактику (відношення знака і знака) та прагматику (відношення знака і людини, яка його вживає).

Отже, семіотика причетна до знакових аспектів комунікації. Велику частину семіотичної термінології (“знак”, “символ”, “індекс”, “значення”, “референт”, “код”, “медіум” тощо) активно використовують у дослідженнях комунікативних процесів. З погляду семіотики, особливістю семіотичного типу аналізу стає намагання знайти сталі одиниці коду – знаки, зрозуміти особливості їх поєднання в одиниці вищого рівня, знайти особливості їх використання людиною. Проблеми комунікації, на думку дослідників, виникають через непорозуміння, зумовлені неадекватним сприйняттям знаків, специфікою певних знакових структур, неправильним вживанням знаків. Семіотика цікава теорії комунікації ще й тому, що дає змогу об’єднати зусилля під час аналізу складних комунікативних процесів, побудованих на передаванні інформації відразу багатьма каналами.

Феноменологічна традиція. Виникла вона під впливом суб’єктивно-ідеалістичного вчення про шляхи розвитку людської свідомості, яке запропонували німецький філософ Едмунд Гуссерль та його учні на початку XX ст. Це вчення отримало назву “феноменологія”.

Феноменологія (з грец. *phainomenon* – той, що з’явився, і *logos* – вчення) – напрям філософських досліджень, який зводить усе суще до феноменів (явищ свідомості) й описує їх за допомогою інтуїції.

Основними завданнями феноменології вважали перетворення філософії на сувору науку із чітким поняттєво-категоріальним апаратом і послідовною аргументацією висновків, створення чистої логіки наукового пізнання. Наголошуючи на пріоритетності свідомості, Е. Гуссерль намагався виокремити “чисту свідомість”, відокремлену від буття та свідомості конкретного суб’єкта. На його думку, об’єкта пізнання не існує без спрямованої на нього свідомості суб’єкта: він розкривається внаслідок спрямованої на нього інтуїції.

Феноменологія зараховує несвідоме до загального обсягу предмета аналізу як особливу модальність свідомості. Це положення має вагоме значення для теорії комунікації, оскільки роль несвідомого в організації мовленнєвої діяльності та мовних уявлень дуже важлива. Інша ключова ідея феноменології полягає в тому, що це філософія інтуїції. Інтуїція означає присутність певного об’єкта у свідомості, що в сучасній науці визначається термінами “сприйняття”, “уявлення”, “увага”, “пам’ять”, “уява” тощо. Отже, наука не обмежується лише дослідженням емпіричних об’єктів. Цей висновок дуже важливий для мовленнєвого спілкування, яке часто має справу з феноменами нереального характеру: сюжетами, образами, фантазіями.

Спостерігається зв’язок феноменології з прагматикою, оскільки феноменологія, наголошуючи на активній ролі індивідуальної свідомості та приділяючи увагу безпосередньо досвіду, стимулює вивчення реального функціонування мови з погляду суб’єкта. Існує пряма методологічна спадковість, що пов’язує феноменологію з ідеями лінгвістичної прагматики через етнометодологічну традицію у соціології, в надрах якої зародився конверсаційний аналіз. У сучасній соціології отримав визнання і поширення теоретичний напрям – феноменологічна соціологія, який розглядає суспільство як феномен, постійно створюваний і відтворюваний у взаємодії індивідів. Дослідження феноменологічної соціології вплинули на розроблення проблем мовної соціалізації, соціальної лінгвістики, екстралінгвістичної комунікації, теорії конфліктів тощо.

Крім того, за допомогою теоретичного апарату феноменології дослідник здатен обґрунтувати розуміння науковості, виявити релевантні аспекти взаємодії психічного та соціального в актах мовленнєвого спілкування, сформуванню методологію дискурс-аналізу.

Кібернетична традиція. Це одна з новітніх традицій у теорії комунікації, започаткована у працях англійського антрополога Грегорі Нейтсона, американських математиків Клода Шенона, Воррена Вівера, Норберта Вінера, “батька кібернетики”.

Кібернетика (з грец. *kybernetes* – керманич) – наука про загальні закономірності процесів управління і передавання інформації в організованих системах (машинах, живих організмах і суспільстві). Вона розглядає комунікацію як опрацювання інформації та пояснює, як функціонують різноманітні комплексні системи, чому виникають перебої в цих системах тощо. Кібернетика проводить аналогію між живими та неживими системами, заперечує усталений погляд про важливість свідомості та емоцій, ставить під сумнів розмежування духовного і матеріального, форми і змісту, реального і штучного. Вона також наголошує на складній природі процесів комунікації, на проблемах технологічного контролю, труднощах та непередбачуваності процесів зворотного зв'язку, великої ймовірності того, що комунікативні акти матимуть неочікувані наслідки, незважаючи на певні інтенції комунікантів.

Вагомим внеском кібернетики в теорію комунікації стала модель комунікації, яку запропонували, що К. Шенон і В. Вівер охоплює п'ять елементів: джерело інформації, передавач, канал, приймач і кінцева мета. Крім того, К. Шенон впровадив поняття “шум” (пізніше пов'язане з поняттями “ентропія” і “негентропія”) та “надмірність”. Цю статичну модель Н. Вінер доповнив поняттям “зворотний зв'язок”, що робило її ближчою до реальності людської взаємодії в комунікації. До речі, тепер у комунікативній лінгвістиці використовуються поняття “інформаційний шум” і “комунікативний шум”. Перше – “різні форми перекручення, деформування, змін у повідомленнях тощо, які затруднюють процес передавання та/чи сприйняття інформації в комунікації”, друге – “різноманітні форми порушень та/або деформації повідомлень, які утруднюють процес передавання або сприйняття інформації” [1, с. 360].

Щоб модель комунікації відповідала потребам різних сфер, науковці запропонували інші динамічні теорії комунікації. Так, австро-американський фізик і математик Гайне фон Ферстер запровадив поняття “кібернетика другого порядку”, яке звертає увагу на людину, на те, як вона мислить. Учений наголошував на діалогічному характері комунікації, під впливом цього твердження сучасний чилійський філософ Умберто Матурана запропонував ідею консенсуальної взаємодії самоорганізувальних систем. Він порівнює мовну діяльність із танцем, якому притаманні не ієрархія та управління чи конкуренція, а взаємні припасування дій, співпраця, ставить під сумнів термін “передавання інформації”, бо, на його думку, під час реальної мовленнєвої взаємодії нічого не передає в прямому розумінні.

Соціопсихологічна традиція пов'язана з формуванням наприкінці 90-х років XIX ст. нового напрямку в психології на стику із соціологією – соціальною психологією.

Соціальна психологія (з грец. *psyche* – душа і *logos* – вчення) – галузь психології, що вивчає закономірності поведінки і діяльності людей, зумовлені фактом їх належності до соціальних груп, а також психологічні характеристики цих груп. Її основне завдання – формулювання об'єктивних законів взаємодії психологічних і соціальних факторів індивідуальної та колективної діяльності людей. Соціальна психологія розглядає комунікацію як соціальну взаємодію людей та їхній вплив один на одного, акцентуючи, що комунікація завжди передбачає індивідів з особливостями характерів, власними думками, поглядами, емоціями. Соціальна поведінка експлікує і пояснює вплив цих психологічних чинників, модифікує їх у процесі взаємодії комунікантів, які часто усвідомлюють, що відбувається. Вплив здебільшого здійснюється від джерела до одержувача і спрямований на зміну комунікантів, щоб досягти колективного результату. З огляду на це комунікацію можна вважати конструктивним соціальним процесом.

Проблема комунікації, з погляду соціальної психології, пов'язана з ефективністю керування соціальними взаємодіями (інтера́кціями) з метою досягнення очікуваних результатів. Це потребує розуміння комунікативного процесу. “Урахування психологічної ролі співрозмовника, –

підкреслюють українські мовознавці О. Семенюк і В. Паращук, – дає змогу ефективному комуніканту проаналізувати характер і напрям розвитку соціальної інтеракції, розглянути причини і природу міжособистісних конфліктів, скласти схеми як ефективних, так і комунікативно невідповідних сценаріїв взаємодії зі своїми партнерами по спілкуванню” [2, с. 67]. Дослідження в галузі теорії комунікації завжди асоціюється із соціальною психологією. Тому не дивно, що ця теорія швидко абсорбувала класичні теорії соціальної психології, зокрема теорію групової динаміки німецько-американського психолога Курта Левіна, теорію переконання американського психолога Карла Говланда, теорію когнітивного дисонансу американського психолога Леона Фестінгера, теорію соціальних ролей американських соціологів Толкотта Парсона і Роберта Мертона. Теоретики комунікації активно використовують термінологію соціальної психології (наприклад, терміни “поведінка”, “ефект”, “особистість”, “інтеракція”, “ставлення”, “пізнання” тощо).

Соціокультурна традиція бере початок у ХХ ст. від соціологічної та антропологічної думки психолога Л. Виготського, філософа і філолога М. Бахтіна, американського лінгвіста і антрополога Е. Сепіра, етнографа Б. Ворфа, які акцентували на взаємозв'язках мови, культури і мислення. Поширенню цієї традиції сприяли праці сучасного американського антрополога, психолога і лінгвіста Д. Верча, який впровадив термін “соціокультурний підхід”, наголошуючи на залежності людської діяльності (зокрема й комунікативної) від культурних, історичних та інституційних чинників, зробив істотний внесок у розвиток теорії соціокультурної комунікації.

Теорія соціокультурної комунікації – вчення про процеси взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності (індивідами, групами, організаціями) з метою передавання або обміну інформацією за допомогою прийнятих у певній культурі знакових систем (мов), прийомів і засобів їх використання.

У цій теорії комунікація розглядається як один з основних механізмів і невід'ємна складова соціокультурного процесу, що уможливорює формування соціальних зв'язків, управління життєдіяльністю людей і врегулювання її окремих галузей, накопичення і трансляцію соціального досвіду. Комунікація представляється як символічний процес, що породжує та відтворює певні соціокультурні моделі. У такому розумінні комунікація може пояснювати, як створюється і реалізується соціальний лад (феномен макрорівня) і як він трансформується в інтерактивні процеси (мікрорівень). Соціокультурна теорія визнає культурне різноманіття та культурний релятивізм, шанує терпимість і порозуміння, акцентує на колективній відповідальності. Діалог є як самостійним об'єктом аналізу, так і засобом дослідження ціннісно-сміслового змісту соціокультурної реальності. На думку М. Бахтіна, будь-яка зустріч людини зі світом культури стає “запитуванням і бесідою” і той, хто прагне знати, “повинен запитувати”, володіти мистецтвом запитування та відповіді. Ця вимога стосується й співбесідника, тобто діалог імплікує (логічний зв'язок) запитання підстави для пошуку правильної відповіді.

Проблеми комунікації у соціокультурній традиції пов'язують із розривами у просторі (маючи на увазі соціокультурне різноманіття та релятивізм) та часі (йдеться про соціокультурні зміни), через що стають неможливими інтеракції. Вважається, що конфлікти, непорозуміння та труднощі координування зростають, коли певні соціальні умови спричиняють нестачу правил та очікувань, які сприймають усі члени суспільства. Соціокультурна теорія здатна пояснити різноманітні процеси в суспільстві, пов'язані з технологічними змінами, руйнуванням традиційного соціального ладу, урбанізацією, бюрократичною раціоналізацією, постмодерністським культурним розподілом та глобалізацією. Термінологічний арсенал теорії комунікації значно поповнився соціокультурною термінологією (вживанням понять “суспільство”, “устрій”, “практика”, “ритуал”, “правило”, “соціалізація”, “культура”, “ідентичність” тощо).

Критична традиція. Її появу в науковому арсеналі пов'язують з творчим доробком німецьких філософів і соціологів Франкфуртського інституту соціальних досліджень М. Хоркхаймера, Г. Маркузе, Т. Адорно та ін., які у 30-ті роки ХХ ст. обґрунтували критичну теорію.

Критична (з грец. *krites* – судити) теорія – неомарксистський підхід до аналізу соціальних процесів у суспільстві.

Ця теорія ґрунтується на ідеях К. Маркса і Г. Гегеля, австрійського невропатолога З. Фрейда, на поєднанні елементів критичного підходу до буржуазної культури К. Маркса з діалектикою Г. Гегеля та психоаналізом З. Фрейда. Однак для неї характерне ширше розуміння культури та ідеології, що передбачає меншу залежність від економічних класових відносин. Отже, у цій традиції об'єднані різні концепції, спільним для яких є підвищений рівень критичності. Прихильники цієї традиції відкидають принцип абсолютної підтверджуваності знань (вважають їх лише вірогідними), допускають взаємодоповнюваність та конкуренцію різних теорій і концепцій. Вони вважають, що раціонально діє лише той, хто, висуваючи сміливі наукові гіпотези, проекти, програми, сам спростовує їх, щоб очистити їх від ірраціоналізму, суб'єктивізму, волюнтаризму. З погляду критичної теорії комунікацію визначають як віддзеркалений, діалектичний дискурс, що охоплює культурні та ідеологічні аспекти влади, протидію гнобленню та емансипації в суспільстві. Великі надії покладаються на філософію комунікації, що має допомогти зрозуміти і подолати засади соціальних структур, які пригнічують людей та домінують над ними. Водночас поширюються застереження від сліпої віри в науковий прогрес. Німецький філософ і соціолог Ю. Габермас у працях “Теорія комунікативної дії” (2 томи) та “Моральна свідомість і комунікативна дія” реконструював критичну теорію з урахуванням таких ключових понять, як “комунікативна дія” та “систематично викривлена комунікація”. За Ю. Габермасом, комунікативна дія спрямована на досягнення взаєморозуміння, а вплив суспільств узалежнений від свободної волі людини в обстоюванні власних поглядів, що сприяє досягненню автентичності комунікації. Учений запропонував принципи постконвенційної етики, яка ґрунтується на консенсуально-дискуральній легітимації моральних і правових норм, на регулятивному принципі ідеальної комунікативної спільноти, умовами якої є права людини і симетричні стосунки в комунікації.

У теорії комунікації висувають такі терміни критичної традиції, як “ідеологія”, “діалектика”, “пригноблення”, “опір”, “емансипація”, “розвиток свідомості” тощо.

В усіх розглянутих традиціях знаходимо, так би мовити, “відгомін” найважливіших інтелектуальних джерел, які впливають на змістове наповнення теорії комунікації, але вони не охоплюють її сфер. Ідеї теорії комунікації численні та різноманітні, тому структуру комунікації неможливо відтворити за спрощеною схемою. Адже, незалежно від конкретного призначення названі традиції взаємопов'язані (наприклад, теорію постструктуралізму, що запозичує ідеї семіотики та феноменології, часто розглядають як вид риторичної теорії, яка також перебуває під сильним впливом сучасних соціокультурної та критичної теорій).

Висновок. Отже, теорія комунікації акумулює та інтегрує результати, отримані за допомогою теоретичного арсеналу багатьох наук. Це сприяє становленню і розвитку самостійної науки про комунікацію, яку ще називають комунікативістикою, комунікологією. Науковий потенціал такої науки можна ефективно реалізувати лише на основі діалектичної єдності, взаємопроникнення і доповнення її власної та мультидисциплінарних комунікативних теорій. А їх аналіз і вивчення може лише стати основою опанування засобів правової комунікації, що дуже важливо для формування комунікативної культури правника, а відтак для підвищення її рівня у процесі професійної діяльності.

1. Бацевич Ф. С. *Словник термінів міжнародної комунікації* / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. 2. Семенюк О. А. *Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб.* / О. А. Семенюк, К. Ю. Паращук. – К. : ВЦ “Академія”, 2010. – 240 с. 3. *Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. : В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.* – К. : Довіра, 2002. – 744 с. 4. Яшенкова О. В. *Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб.* / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ “Академія”, 2010. – 312 с.